№ 544

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗІЇ КОЧАН
ЗДА

ЛІТЕРАТУРНІ РЕЦЕНЗІЇ.

ДР. ЛУКА МИШУГА

КНЯЗЬ ЯРОСЛАВ ОСМОМИСЛ

УКРАЇНСЬКА ІСТОРИЧНА
ПОВІСТЬ З 12-ГО СТОЛІТТЯ
ОСИПА НАЗАРУКА

Dr. Iwan TURYN

ВІДЕНЬ, 1920
ВИДАННЯ „УКРАЇНСЬ[illegible]ОРУ“

Друковано як фелєтон в 8. ч. „Українського Прапору“
з дня 30. січня 1920.

З друкарні Г. Енґля і Сина у Відні II.

891.79
N24
OkYm

Ратгапалльо, нащадок високого брамана і скритий приклонник Ґотама Будди, світила світа, впоював в молодого Мирослава Крушину, посла галицького князя Ярослава до Візантії, науку совершенного, як одиноку, котра веде до спасення людини. І почув Мирослав, що все на світі минає, а вічне лиш одно терпіння. Жадоба й пожадання — це джерело терпіння. Хто зможе знищити це джерело, знищить і само терпіння. А є вісім стежок, що провадять до місця, де в дусі людини бє неспокійне джерело терпіння і всі ті стежки показує скінчений Ґотама Будда. Та, щоби вступити на першу стежку, треба позбутися думки про рідний край і власну родину.

Цего послідного не міг Мирослав ніяк зрозуміти. Відколи попався в Візантії в руки опришків, які запродали його в неволю, не загрів ніде місця, а блукаючи по світі, опинився в славнім городі Бенарес, що лежить в Індії—Країні чудес. Багацтво та чуда-дива, які тут бачив, не прикували його душі, його серце рвалося цілою силою до країни, яка зимою вкрита пластинками снігу, а на якій літом пишається чебрик, розхідник та зелена рута. З туги за рідним Галичем,

терпів невисказані болі, які раз-у-раз шарпали його душу як шарпають під теперішну хвилю душу того нещасного галицького жовняра чи біженця, що живе на вигнанню мов той князь-ізгой, що втратив свою волость. Але коли галицький вигнанець залишив свою землю в руках найбільших своїх ворогів, то за часів Мирослава княжив в Галичі славний князь Ярослав, задля своєї мудрости „Осмомислом“ званий, князь на Галичі, Перемишлі, Звенигороді, Теребовлі, власник Ряшева, Сянока, Ушиці, й Бакоти. Його держава сягала від Попраду аж по гирла Дністра та Дунаю. Тоді був вже Перемишль, була й Коломия, Теребовля та багато інших галицьких міст, а Львова ще не було. Ні Краків ні Відень не заживали тоді такої слави та не славилися такими багацтвами, як Галич — столиця галицької землі. О ласку князя Ярослава забігали далекі австрійські Бабенберґи, угорські королі та польські князики, а його свояком та приятелем був могучий візантійський двір. Ярослав був князь мудрий, по всіх землях поважаний, ласкавий для бездомних, годував бідних та багато давав милостині. Його мудрість осліплювала своїх і чужих неменше як його багацтво. А правда у цего князя була одна як для боярина так і міщанина й смерда, бо був справедливий. Народови жити було легко, бо данина була невелика. Величезні державні видатки покривалися по більшій части з торговлі. Блищі й дальші сусіди знали нас тоді й поважали, а ще більше боялися.

Мимо цеї могучости галицької волости життя самого князя Ярослава Осмомисла се одно велике терпіння. Князь терпить за землю і за женщину і з таких двох частей, „за Погорину Волость“ і „за любов“, складається і сама повість. За Погорину волость, себто полосу, яка обіймала міста Шумськ, Тихомель, Виголів, Гнійницю і и. велася між галицькими, а великими київськими князами важка, крівава, майже столітна війна. Полилося в ній немешше крови чим в столітній війні Білої та Червоної Рожі, або в борбі Івельфів з Гібелінами. „Да імію клятву от Бога, в негоже вірую і да буду жовтий аки золото і власним оружем да ізсічен буду, когда не видам градов Погорини“, — присягав великому князеви київському батько Ярослава, князь Володимирко.

І не віддав городів Погорини, бо вони ключ і заборола галицької землі. Галичеви треба бути найсильніщим, бо „тут від западу, що раз утратимо, це може бути втрачене на віки.“ Такий заповіт лишив Ярославови його батьк князь Володимирко. І коли великий київський князь виступив проти него, щоби силою відобрати Погорину Волость, то князь Ярослав, вірний заповітови, зібрав в її оборону всі свої сили. Тут був Ярослав свідком фіналу цеї страшної драми, якої назва: За Погорину Волость. По крівавій боротьбі під Теребовлею приказав київський князь Ізяслав чорним клобукам вимордувати тисячі галицьких полонених, з якими боявся вертати в Київ. А з рештою своєї дружини втік. Опис

враження, яке зробило на Ярослава боєвище, належить до найкращих картин повісти. Князь, що не звертаючи уваги на стони жінок і дітей почував в собі якусь надлюдську, роскішну могутність, був подібний до Святослава завойовника, того, що пив шоломом воду великої Волги і синього Дунаю, що переходив своїми військами засипані снігом гори Балканські та здобув рожеву долину Адріянополя. Колиж однак виїхав на Вишневу Гору і побачив стоси наваленних трупів, при яких не було зброї, — зблід смертельно, а лице його споважніло як у старого. А коли побачив ще тих своїх дружинників, яких не добили, а тільки їм по одній руці відрубали, задрожав, а в його очах заблестіли слези як іскри. Старий, варяжський полководець Веремунд, що багато світа бачив, багато боєвищ і багато вождів, — побачивши в князя слези, сказав: „. . . з него вже не буде завойовник; за скоро побачив найбільшу тайну війни: смерть безоружних.“ Ця страшна картина, ця остання жертва галицького народу за Погорину Волость, залягла сильно в молоду душу Ярослава. До цеї страшної жертви крови додав ще князь Ярослав за Погорину Волость і своєо собисте щастя. „Як на полудні Гори Карпати, так на півночі к' востоку Погорина Волость буде другим берегом ложища галицької сили,“ сказав Ярославови батько його Володимирко. І щоби цей беріг ратувати, треба шукати помочі. „А поміч ту дістанеш, як возьмеш за жінку суздальську княжну Ольгу Юрієвну,“ – докінчив князь Володимирко.

І коли останний з смердів Ярослава міг взяти собі за жінку ту, яка йому до вподоби, то Ярослав, корючись волі батька, взяв собі жінку не задля себе, а задля кусника землі. Одначе, Ярославови усміхнулося щастя любови, яке знайшов у дочки боярина Чагрова, Настасі. Та „щастя ніколи не треває довго: воно крихке як цвіт голодника, про який навіть трудно сказати чи се цвіт, чи овоч, чи піна. Вистарчить подути, щоби його не стало.“ І так не стало щастя Ярослава. Його відкрили. Славний епископ Косьма та суворий ігумен Студитів Данило виступили в своїх проповідях проти цеї любови Ярослава. Проти Ярослава станули й бояри. Виведений з рівноваги князь приказав, увязнити ігумена Данила та бояр. І був-би впинився Галич в калюжі рови, як-би не розумний владика Косьма, що під впливом матери князя Ярослава, княгині Евдокії, виголосив другу проповідь, якою злагодив розбурханий увязненням ігумена Данила гнів народа тай гнів самого князя Ярослава.

Одначе бояри, випущені на волю, пімстилися на Ярославі в страшний спосіб. Коли Всеволод, брат княгині Ольги, жінки Ярослава, бажаючи осісти на галицькім престолі, збунтував проти князя галицьких бояр, то вони вправді князя Ярослава не скинули, але силами тереми його любки Настасі, а саму її привязали до стовпа та спалили на кострі перед вікнами кімнати, де був увязнений Ярослав.

Автор не береться описувати горя і болю князя

Ярослава, бо „недобре є розривати заслони з найглибшої глибини людського терпіння.“

В тій так болючій для Ярослава хвилі життя — вертає з неволі Мирослав Крушина, товариш його молодих літ. Він то розповідаючи про далекі краї переповів князеви рівнож і чудну науку совершенного Будди про людське терпіння. І тій то науці та впливови старенького аскета Данила треба завдячувати це, що Ярослав залишив кріваву пімсту на боярах, хоч його вірні полки, які тоді вернули з походу на Київ, були до цього готові.

Ціла повість дише тенденцією: автор намагається воскресити перед духовими очима читача нашу славну бувальщину, могучість нашого народа в часі державности. І на мою думку це йому вповні удалося, характер княжої доби змальований так плястично, що її вірний образ представити собі не тяжко. І це якраз добра сторона цеї повісти. Деякі сцени, як страшний морд на Вишневій Горі, проповідь епископа Косьми про святу родинну звязь і враження, яке вона зробила на Ярослава, бояр, міщан і прочих присутних в церкві людей, рада бояр, стріча Ярослава з Настасею біля „джерела Настасі“ — змальовані так гарно, що можуть бути дуже вдячним тлом для наших артистів малярів.

Зверхний вигляд повісти пригадує читачеви рівнож старину. Видно, що сам автор дорожить нею і бажав-би любов до неї вщіпити в серце читача. Він пригадує читачеви церковно-словянські букви й числа, намагається

сам писати старим стилем, наводить цитати з давних літописей та инших памятників, а все те робить для того, щоби показати ту високу культуру, якою жив український народ в тих часах, коли мав свою державну самостійність. Цікаві виїмки з Руської Правди та з наших старих літописей. Це дійсна прикраса повісти. Вже з тих зразків навчиться неоден молодий читач цінити та розуміти значіння цих свідків нашої старої культури. Книжка ця приковує читача до тої міри, що він і не стямиться, як входить в пильну, а тяжку ґенеольоґічну студію княжих родів, значить в предмет, для повісти не дуже то підходячий.

Одначе тут посунувся вже автор трохи за далеко. Зужитковав нараз за багато матеріялу. Історична повість не має вчити історії, а тільки віддати вірно характер даної епохи. З історичного матеріялу належить отже вибирати тільки це, що для цеї цілі конечне. Обтяжувати історичну повість зайвим матеріялом, це значить обнижувати її артистичну вартість. Цю частину повісти можна одначе в другім виданню дуже легко переробити і я думаю, що автор це дійсно зробить.

І ще одно. Я бажав-би в новім виданню знайти відповідь на це, чому властиво Ярослав не знаходить щастя в подружу з Ольгою, княгинею суздальською. Вправді Ярослав каже в однім місци, що від неї холодом віє, та цего ще за мало. Вонаж жінка гарна, а навіть любить Ярослава. В „Ярославі Осмомислі“ Мих.

Грушевського змальована княгиня Ольга як женщина недоладна, висока і сухорлява, з різкими й неприємними рисами. Тут одначе цего не видимо. Значить є ще щось, що стає причиною траґедії князя Ярослава. І за цим психольоґічним розвязанням цего питання будемо рівнож слідити в другім виданню цеї повісти.

Князь Володимирко ломить свату присягу й не віддає київському князеви городів Погорини, бо вони, як вже сказано, ключ і заборало галицької землі. Як бачимо, державний змисл проявляється у галицького князя в практиці на довго перед теорією Маккіявелля. Галицький князь примінює тільки ту політику, яку наказує йому державний інтерес. Такою політикою стала в новіщих часах Німеччина, такої політики держиться антанта. Ми бачимо і відчуваємо на власній шкурі, що в державно-творчій роботі „сентіментальна політика — глупота", а далі, що „чеснота і справедливість, це поняття необходимі тільки для горожан в відношенню між собою, а не для держав".

В повісти згадується рівнож три релігії: християнство, магометанізм і буддизм. Найбільше доброго бачить автор в християнізмі. З українсько-державного становища закидує йому одначе це, що своїм „всепрощенням" ослабив українську державність. Навіть що до „всепрощення" повинен рішати передовсім державний інтерес.

В спаленню на кострі „чарівниці" Насті Чагрівної, легко добачити вплив заходу. Цего рода спалення

лучалися ще тоді на заході рідко, одначе згодом зросли до неімовірної висоти, лишаючи по собі кріваву картину в історії західної Европи.

Що до композиції повісти годиться піднести це, що вісім глав повісти, звязані з містичним числом вісьмох стежок, які після науки Будди ведуть до місця, де в людській душі бє неспокійне джерело терпіння.

Видання повісти дуже старанне. Гарний друк, добрий папір. За цю дбайливість належиться тов. „Просвіта“, якої коштом і заходом цю повість видано, повне признання. Слід додати, що повість цю видано з фондації ґр. Тишкевича, визначного українського дипльомата за границею.

Цілість повісти ділає на читача так як цілющий олій на зболілий людський орґанізм. Давна славна бувальщина та могутній народний взрив під теперішну хвилю, зливаються в одну гармонійну цілість, якої висловом віра в відродження української державної самостійности, як конечности, для збереження і плекання української культури.

Повість „Князь Ярослав Осмомисл“ це дуже цікава поява в нашій літературі. Фахова критика заговорить про неї ще неоден раз. До тепер обговорив її археольоґ Др. Йосиф Пеленський доцент київського університету, в київськім часопису „Відродження“ і І. Свєнціцький доцент львівського університету, в виданім у Львові літературнім збірнику „Терем“ (стор. 190—196).

Др. Пеленський, який написав про старий Галич велику студію, видану Академією Наук в Кракові, розбираючи цю повість зі становища археольоґа ствердив, що княжа доба представлена в ній дійсно на підставі найновіших вислідів науки і назвав повість перлиною української літератури. І. Свєнціцький не признає повісти ніякої артистичної вартости, зазначуючи, що автор не є ні істориком-оповідачем, ні письменником-психольоґом. Мову повісти називає судово-канцелярською.

Я нароком згадую про ці дві розбіжні рецензії. Навіть найкращі твори всесвітної літератури стрічала подібна доля. Згадаю от хочби повість „Війна і мир“ Толстоя. Одні називали її „Іліядою“ руського народа, а другі славянофільським романом, в якім помішана правда з брехнею, наука з невіжеством, добро зі злом проґрес з реакцією і т. д.

Від себе додам тільки, що Турґенев ставши раз в обороні молодого поета, сказав: „если ето и не поезія, то нѣчто, не хуже ея“. То саме сказав-би я і про „Ярослава Осмомисла“ О. Назарука: „Коли це не повість, то й нічо гірше її.“

Тогож автора

вийшли виданням „СТРІЛЬЦЯ“:

1. **На Волині** . . . . . ціна 20 грив.
2. **Які тепер суди на Україні** „ 7 „
3. **Державна адміністрація на Україні** . . . . . „ 20 „

Друкується:

Похід українських військ на Київ.

(Серпень, 1919).